

1928 Hun gikk for å møte sin banemann

Søndag den 8. juli 1928 var det fredfullt på Hammerhaug i Svemarka på Skatval. Ikke kun fordi det var søndag, og at de fleste i ærefrykt og respekt holdt hviledagen hellig, men Ingeborg satt mest stille den formiddagen og stirret ut i lufta - hun syntes å gruble på noe. Nå hadde hun virkelig grunn til ettertanke, slik livet hadde utviklet seg for hennes familie, der hun vokste opp som en av fire unger. De fikk så men ikke noe gratis på husmannsplassen. Det var nok slit for å få endene til å møtes. Arbeid fra morgen til kveld. Det gjorde i og for seg ikke noe. Hun visste ikke om noe annet. Hun var ikke redd for å ta et tak, men ansvaret kom temmelig tidlig på Ingeborg. Hun var født den 10. juli 1907, og allerede som sjuåring mister hun far sin da Kasper Arntsen Hammerhaug dør i 1914. Og som om det ikke var nok, dør mor Jonetta fra dem i mai året etterpå. Der satt de igjen, Ingeborg - med sin fem år eldre søster Dagny, den tre år eldre broren Arne og den toårige søstera, Gunnbjørg. Rett nok overtok besteforeldrene, men Ingeborg skjønte raskt at omsorgen skulle bli hennes, spesielt da storesøster Dagny dør som 15-åring i 1917. I de fleste familier var ordet *omsorg* på den tiden ikke oppfunnet. Det var aldri spørsmål om hvem som skulle pleie hvem. Foreldrene, for ikke å si besteforeldre tok seg av ungene, og ungene tok seg av de eldre til de døde. Det var en syklus som ingen tenkte over - de hadde ikke noe valg. Men for enkelte familier kom "børi" litt tidligere, da døden brått slo til og forandret rekkefølgen. Slik også på Hammerhaug. Plutselig satt Ingeborg i en morsrolle. Ansvaret for hjemmet ble lagt på hennes unge skuldre. Og det gjorde ikke saken bedre at søster Gunnbjørg var svak og måtte ha mer og mer omsorg. Gunnbjørg døde i 1929, 17 år gammel. Besteforeldrene Dortea og Arnt hjalp til, men etter hvert som kreftene ebbet ut for disse, og tanter og onkler var langt unna, ble søsknene på den lille husmannsplassen nødt til å klare seg selv. Bestefar dør i 1919. Ingeborg ble raskt voksen.

*Bak: Arne og Dagny
Foran: Gunnbjørg og Ingeborg*

Ingeborg ble sett på som ei meget trivelig og blid jente, godt likt av alle. Men hun skjulte selvsagt noen av sine tanker. Ingeborg følte nok både urettferdighet og bitterhet. Hun kjente sin plass, men hadde selvsagt sine drømmer. Drømmen om å bli gift, ja - kanskje med en odelsgutt. Nå, det var vel å ta i - men hun hadde i det minste en drøm om en familie, sikre seg en livsforsikring. Det var ikke mye tid til å realisere sine drømmer, men av og til måtte hun bare ut. Omkring

Ca. 1935: Arne, Sigmund, Laura

påsketider 1928 var hun til stede på en fest på lokalet. For noen få timer kunne Ingeborg fri seg fra hverdagen, glemme slit og omsorg, tenke litt på seg selv - en ren luksus, som lett fremkalte skyldfølelse og samvittighetskvaler. Hun kjente godt han NN, han var tross alt nabo. Han hadde sin sjarm, som lett begeistret jentene. Hun var så men ikke den første. Det visst hun, men varselklokkene stod ikke på. Kanskje lot hun seg bære?

Søndagen den 8. juli sitter Ingeborg altså der, tankefull - det var noe som gnagde henne. Plutselig reiser hun seg, henvender seg til sin tæresyke og sengeliggende 16-årige søster, og sier: *"Jeg går bort en snartur for å treffe en"*. I det hun forlater huset forteller hun Gunnbjørg at hun vil være hjemme igjen i god tid før fjøsstellet og for å lage kvelds, underforstått: lage mat til sine to søsken og bestemor Dorte. Ingeborg Hammerhaug kom aldri mer hjem.

Besteforeldrene: Arnt og Dorte Hammerhaug

At Ingeborg ikke dukket opp slik hun hadde sagt, var så ulikt nettopp henne. Det ble søndag kveld satt i gang en mindre leting, som eskalerte dagen derpå. Ingeborg ble funnet ved 19-tiden mandag kveld. Hun hadde falt utfor en berghammer i Sveamarka og slått seg i hjel. Distriktslege Stub ble tilkalt. Han kunne konstatere brudd på hjerneskallen, knust bekkenbein og et avslått lårbein. I pressen ble fallet nøyaktig beskrevet, men lensmann Rygh uttalte seg forsiktig.

Det gikk så 14 dager, og en viss rykteflom oppstod. Lokalbefolkningen ville på en måte ikke slå seg til ro med at Ingeborg hadde vært uheldig og falt utfor skrenten. Det var noe som ikke stemte. Fra myndighetshold hadde en vært noe uforsiktig og antydte selvmord. Dette ble blankt avvist av de som kjente Ingeborg. Og det bedret ikke situasjonen da det ble kjent at Ingeborg var fruktsommelig. Tildragelsen, forhold, omstendigheter - alt presset på. Slikt setter sinnene i sterke følelser og stimulerer fantasien.

Den siste som så Ingeborg var ei kvinne i femtiårene. Hun hadde møtt Ingeborg ved 2-tiden på vei opp mot hovedveien (riksvei 50). Da virket Ingeborg som vanlig i godt humør. Men det ytre skjulte nok en indre spenning. Hun var på vei til et stevne møte som skulle få skjebnesvangre følger. Dette kun hun selvsagt ikke vite, og det var trolig ikke i tankene. Hun tenkte sikkert mer på hvordan hun skulle overbevise vedkommende om "veien videre", muligheten for å gifte seg etc. Ingeborg Hammerhaug var gravid. Det hadde hun gitt barnefaren beskjed om for noen uker siden, og de hadde truffet hverandre flere ganger deretter

for å diskutere. Nå ville han ha et nytt stevнемøte. Møtestedet skulle være veikrysset ovenfor Sve vokterbolig. Trolig blir de enige om å gå inn i skogen og opp på det de kalte for Utsikten. Her setter Ingeborg seg ned og påbegynner den fortvilte samtalen. Den unge mannen får trolig ikke med seg hva som blir sagt. Hans tanker er på vandring. Plutselig tar han opp en sju kilos tung stein, som han av alle krefter slår i hodet på Ingeborg. Hun besvimer, men er i live der hun faller fremover. Han slår en gang til, og så puffer han henne utfor skrenten. Deretter går han nedover og konstaterer at hun er død. Det kom senere frem at han under de tidligere stevнемøtene ønsket å ta livet av Ingeborg, men klarte ikke å gjennomføre det.

Vår mann i historien ble født i 1902. Han vokste opp i en søskenflokk på ni. I 1918 mister han sin mor som 16-åring, og måtte tidlig ut å søke arbeid. Det ble ikke mer enn folkeskolen på vedkommende, slik som for så mange andre på den tiden. Det ble å ta seg gårdsarbeid rundt om i dalføret. I 1924 tjenestegjør han som gårdsgutt hos Kjelberg Ingstad i Hegra. Her var han mye i lag med Johan Rønnsåsbjørg, som også arbeidet på gården. Sistnevnte kom godt overens med karen. Men det gjorde vissnok ikke budeia, Sofie Ulstad. Hun var i 40-årsalderen, og hadde sagt til en annen kvinne at hun ikke likte ham. Det var et meget anstrengt forhold mellom gårdsgutten og Sofie. En dag Johan og den nye gårdsgutten satt og snakket sammen, begynte skatvalingen å ymte frempå om det lot seg gjøre å få med budeia bort til Fuldsethkleiva og skyve henne utfor stupet og ned på jernbanelinjen - et stup på ca. 20 m. Vedkommende hadde også flere ganger uttrykt seg ovenfor kjente om at han hadde tatt livet av ei jente i Gevingåsen. Alle anså dette for å være ei skrøne. Bakgrunnen var at ei finnjente,

Ira Skjelstadmarken - hadde blitt borte. Det ble snakket om ei fryktelig lukt ved veien i Gevingåsen, og det ene tok vel det andre.

Vår mann i denne historien levde nok sitt stereotype liv. Tunge tak og tunge tanker. Og i lag med kompiser kompenserte han ofte ei hard arbeidsuke med *å ta litt av* på lørdagskvelden. Formen var kanskje ikke alltid like god på søndagene, ei heller det mentale der han vandret mellom håp og fortvilelse. Håp om en bedre jobb, om en bedre fremtid - fortvilelse over den stillingen han hadde satt seg i ovenfor et par jenter på Skatval. Den ene hadde han bidragsplikt ovenfor gjennom en ettårig sønn, den andre var visstnok på vei - en ny "lausunge" som ytterligere kunne forringe hans drømmer. På kort tid ble han bøtelagt tre ganger for beruselse og mottok en betinget dom for innbrudd. *Stjørdalingen* skrev at han ofte var mistenk for forskjellige småforseelser som var blitt gjort i bygda. For noen år siden hadde han med forsett satt ild på skogen i Svemarka. I kvinneaffærer ble han, ifølge samme avis, ansett for å være "en rundbrenner". Han hadde det nok ikke lett. Tiden krevde så meget. Depresjonen var på vei både til ham og hele nasjonen.

Da høyonna skulle begynne det året Ingeborg ble borte, averterte gårdbruker Sivert Julseth etter en slåttekare. NN meldte seg og fikk plassen. Til å begynne med gikk alt normalt, men drengen Peder Berg kunne så fortelle at slåttekaren oftere og oftere ble "*noe tom i blikket*". Han kunne stå og stirre rett foran seg i lengre tid. Folket på gården merket også at slåttekaren var veldig mørkredd. Lørdag den 18. august ba slåttekaren om fri for å reise hjem. Det fikk han. Da tjenestejenta skulle gjøre i stand værelset til vedkommende, fant hun et brev til Sivert Julseth hvor han bad om unnskyldning for at han hadde reist sin vei. Han fryktet politiet. Brevet var også stilt til lensmannen. Sivert Julseth sendte straks brevet til lensmann Ryghs private adresse. Rygh var imidlertid bortreist, slik at han ikke mottok brevet før han kom hjem over helga. Etterlysning ble sendt ut. Da hadde slåttekaren fått et godt forsprang. I brevet forklarte han hvordan han hadde drept Ingeborg Hammerhaug. Det skal opplyses at det er visse uklarheter ut ifra presseoppslag hvorvidt vedkommende postla brevet til lensmannen eller om det var som nevnt i lag med brevet til gårdbrukeren.

Ved sjutiden tirsdag kveld kom det melding til lensmann Rygh om at mistenkte var pågrepet i Gudbrandsdalen av lensmann Haugen i Sel. Trønderen kom syklende forbi Selsbruket. At det gikk telegram sørover skyldtes at vedkommende hadde vært observert i Prinsens gate i Trondheim. Lensmannsfullmektig Elverum var tirsdag i byen og utøvde etterforskning i lag med Trondheims politiet. Det ble da brakt på det rene at vedkommende hadde overnattet på et mindre hotell under navnet Johansen. Om kvelden var han så beruset at han ble tatt med til politikammeret, men fikk lov til å gå igjen. Natt til mandag hadde han overnattet i Horg, og natt til tirsdag på Hjerkin. Ved arrestasjonen hadde han seks kroner på seg. Den arresterte ble satt på natthurtigtoget på Otta og under bevoktning fraktet til kretsfengselet på Steinkjer.

Bilder fra Leif Alstadhaug, som for øvrig har skrevet om hendelsen i et par publikasjoner, blant annet "Frå folkedjupet" (2000)

Ut i fra disse opplysninger tyder det på at mistenkte har syklet hele veien, og at han måtte ha vært i ganske god form - distanser, vei og sykkel på den tiden tatt i betraktning. Til tross for ungguttens noe utsvevende liv, ga likevel gårdsarbeidet krefter og kondisjon. Den mistenkte var en flott kar å se på, velbygd og trolig tiltrekkende på damer. Han var også med på litt fotballspilling. Under rettsaken kom det frem at han etter å ha tatt livet av Ingeborg, dro til fotballbanen på Skatval for å spille en treningskamp. Han kom en time for sent, men deltok likevel på deler av kampen. Etter kampen dro han hjem, spiste og gikk så ut på veien for å se på trafikken.

Det skal tillegges at den som fant Ingeborg, la veldig innpå seg at Ingeborg var savnet, og da han fant henne over ett døgn senere - heter det seg at han besvimte av synet av den døde jenta. I letingen etter Ingeborg deltok også NN. Men han holdt seg for det meste for seg selv, og var visstnok ikke av de som var ivrigst til å lete. Han ga et forvirret inntrykk, var meget nervøs, skjelvende, snakket usammenhengende og hakket tenner. En ungdom som stod ved siden av, spurte om han frøs. Men de fleste var så oppskaket over det triste synet av Ingeborg, at de der og da ikke la stor vekt på vedkommendes oppreden.

Forhørsretten ble satt på Levanger under ledelse av sorenskriver Middelfart. Rettsvitner var kirkesanger Aune og fanejunker Arnstad. Forsvarer var overrettssakfører Schielloe fra Steinkjer, og som legesakkyndig var distriktslege Stub fra Stjørdal. Det var innkalt 12 vitner. Under den senere lagmannsretten kom det frem at mistenkte hadde vært hos Ingeborg natten før drapet fant sted. Hun hadde bedt ham om å gifte seg med henne. Da han avslo det hadde hun nevnt at hun ville ta livet av seg. I rettssaken synes det som vedkommende vinglet ganske meget mellom ytterlighetene, nemlig det å nekte alt - til innrømmelse av drap med overlegg. I brevene som han hadde skrevet går det frem at han ikke klarte å leve med sin skyld. Han hadde vært inne på tanken om å ta sitt eget liv, men maktet ikke det. Han ønsket med sin flukt å være på frifot så lenge han klarte. Videre sa han at han alltid hadde vært en vill krabat, men så ble han også tidlig sparket ut av rede!

Under rettsaken ble den kvinnen vedkommende hadde et barn med avhørt. Her kom det frem at han hadde vært brutal, ikke ville gifte seg og mente hun burde kaste ungen på sjøen. Det skal også i følge *Stjørdalens Blad* ha foregått en brevveksling mellom mistenkte og en tredje jente, som også var fruktsommelig. Han ville ha stevnemøte med henne, men hun hadde nektet. Journalisten spekulerte tanken fullt ut, men vi lar det bli med det. Slike rykter dukker ofte opp i kjølevannet av en opphetet stemning. I bunnløs fortvielse er det også naturlig at de forklaringer siktede kom med kunne variere meget. Han hevdet en gang under forhørene at det var kun seks dager før gjerningen fant sted at han fikk høre fra Ingeborg at hun ventet hans barn. Senere sa han at det var hele tre uker siden forrige stevnemøte. Han sa også under rettsaken at han narret Ingeborg frem til stupet, ved å ta opp den store steinen og be henne se hvor langt han klarte å kaste den utfor. Og etter hvert som redselen kom frem, øynet han naturligvis håp ved å si at hun selv hadde kastet seg utfor stupet da han ga uttrykk for at han

Gjerningsmannens hjemsted

ikke ville gifte seg med henne. Men til slutt gikk han igjen tilbake til slik denne historien innledningsvis gjengir hva som skjedde på Utsikten.

Dommen ble livsvarig fengsel. Retten innrømmet at gutten var ung, men kunne ikke finne formidlende omstendigheter. Motivet for forbrytelsen var lavtliggende og egoistisk. Forbrytelsen lot til å være planlagt, og den måten den var forøvet på, var grusom og brutal, het det fra premissene. Tiltalte ble ilagt saksomkostninger på kr 50.- Den dømte slapp sannsynligvis ut av fengselet i 1940, og døde i 1994.

I brevet til lensmannen, i forbindelse med sin flukt, skriver den dømte at han hadde valgt en søndag til å utføre udåden på, for at det ikke skulle vekke oppsikt. Videre skriver han: *”Det er et bilde av den fortvilte stilling som menneskene selv har brakt seg inn i, når man må ta et menneskeliv isteden for å la et komme til verden”*.

Til tross for det brutale, og ei som forsvar - tilsier dette sitatet at vedkommende var en reflektert person. Det ligger alltid noe bak. Derfor valgte jeg å trykke denne ”historien”, som kun er fakta hentet fra aviser. Saken har vært nevnt tidligere i flere publikasjoner med både navn, bilder og relasjoner. Tilsvarende trykkes med jevne mellomrom, hvor blant annet Nordisk Kriminalkrønike trykker alt så sant saken har gått for ”åpen rett”, hvilket denne også gjorde. Mitt anliggende er å synliggjøre en tid hvor normer og holdninger var mer dømmende - for ikke å si fordømmende. I dag kjenner vi ikke til ordet ”lausunge” annet enn fra historien. Og det er vanskelig for dagens unge å forstå at det å bli med barn, i sin ytterste konsekvens

kunne føre til mord eller selvmord. Denne saken fra 1928 fra vårt eget lokalmiljø, var ikke enestående. Lignende saker finner vi fra hele landet, hvor innhold og utfall varierte, men tankene og mønstrene var de samme. Det er ikke relatert familie eller person dette skal handle om for de kommende slekter, men lærdom gjennom årsaksforhold som kunne føre til en slik dramatisk handling. For meg er det viktig å vise "tiden" gjennom den fortvilelse som samfunnet påla de uheldige, de svake - gjennom fordømmende normer og holdninger. Ved å vise hvilke følger et slikt samfunnssystem førte til - gjennom nettopp denne historien, - er det håp om bedre forståelse og toleranse for de som skal overta etter oss. En løser eller lærer ikke noe ved fortielse, men gjennom anskuelse av tidens tegn.

Fortvilelsen var stor, mulighetene små. Negative faktorer kunne ofte bli en rekke av dominobrikker. Samfunnet hadde ikke, slik som nå, - systemer og sikkerhetsventiler som fanget opp avvik. Ingen kunne fjerne en brikke. I den menneskelig hjerne raser tankene fort løpsk, de kommer lett i ulage og ut av kontroll. Mennesket er så sårbart. Uten trygghet eller kjærlighet er vi vel alle potensielle tikkende bomber. Datidens begreper relatert til skam og skyldfølelse førte lett til avgrunnen både gjennom tanker og handling. For Ingeborg og hennes banemann havnet de på kanten av stupet i dobbelt forstand.